

ORTA DOĞU ve KUZEY AFRİKA (MENA) EKONOMİLERİNDE İHRACAT KATMA DEĞERİ VE İTHALAT BAĞIMLILIĞI: GİRDİ- ÇIKTI ANALİZİ

Arş. Gör. Dr. Şahin NAS

Şırnak Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / İktisat
Bölümü

snas@sirnak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3267-4432>.

doi: 10.31834/ortadoguvegoc.913903

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Nisan / 12 April 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29 Nisan / 29 April 2021

Yayın Tarihi / Published: Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Season: Haziran / June

Atıf / Cite: Nas, Ş. (2021). Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Mena)

Ekonomilerinde İhracat Katma Değeri ve İthalat Bağımlılığı: Girdi-
Çıktı Analizi. Ortadoğu ve Göç, 11(1). ss. 85-109

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi
ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by
at least two referees and checked via a plagiarism detector.

*Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved*

Özet

Küresel ekonomide ihracat, ekonomilerin önemli bir bileşenidir. Aynı şekilde ihracat, ekonomik büyüme için önemli bir dinamik oluşturmaktadır. Dış ticaret bağlamında, Orta doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri de küresel ekonominin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu amaçla çalışmada MENA ekonomilerinde ihracat katma değerinin ve sektörel ihracat katma değerinin ekonomiye katkısı analiz edilmiştir. Ayrıca bu ekonomilerde sektörel üretim faaliyetlerinde ithal ara girdi bağımlılığı incelenmiştir. Çalışmada OECD veri tabanında yer alan girdi-çıktı tablolarından yararlanarak girdi-çıktı modelleri kullanılmıştır. Girdi-Çıktı analizleri sonucunda elde edilen bulgulara göre ihracat katma değerinin ekonomiye katkısı %25-50 arasında değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda ihracat katma değerinin ekonomiye katkısı Suudi Arabistan'da %50, Tunus'ta %30, İsrail ve Fas'ta ise %24 olarak hesaplanmıştır. Sektörel ihracat katma değerinin ekonomiye katkısı ise farklılık göstermektedir. MENA ülkelerine yönelik ithal ara girdi bağımlılığı için yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, bu ülkelerde ithal ara girdi bağımlılığı en yüksek olan sektörlerin genel olarak imalat sanayi alt sektörleri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası iktisat, MENA Ülkeleri, İhracat Katma Değeri, İthalat Bağımlılığı, Girdi-Çıktı Analizi.

EXPORT VALUE ADDED and IMPORT DEPENDENCY in MIDDLE EAST and NORTH AFRICA (MENA) ECONOMIES: INPUT-OUTPUT ANALYSIS

Abstract

Export is an important component of economies in the global economy. Similarly, export constitutes an important dynamic for economic growth. In the context of foreign trade, MENA countries

also constitute an important component of the global economy. For this purpose, in this study, the contribution of export value added, and sectoral export value added to the economy has been analysed for the Middle East and North Africa (MENA) economies. Besides, import dependency of intermediate input in sectoral production activities has been analysed for these economies. In the study, input-output models were used making use of the input-output tables in the OECD database. According to the findings obtained as a result of the input-output analysis the contribution of export value added to the economy varies between 25-50%. In this context, the contribution of export value added to the economy is calculated as 50% in Saudi Arabia, %30 in Tunisia and 24% in Israel and Morocco. The contribution of sectoral export value added to the economy varies in these economies. Also, in these economies, the import dependency of intermediate input is high in the manufacturing industry.

Keywords: International Economics, MENA Countries, Export Value Added, Import Dependency, Input-Output Analysis.

Giriş

İhracat, ekonomik büyümenin önemli bir bileşenidir (Marconi, Reis & Araujo, 2016, s. 82). Dışa açık büyüme politikaları ile ihracat, ülkelerin hem büyüme hem de kalkınmalarında önemli bir dinamik haline gelmiştir. Bu anlamda dış ticaretin kalkınma stratejilerinin önemli bir aracı olduğu, dış ticaret ile kalkınmanın sağlanabileceği ileri sürülmektedir (Felipe ve Lim, 2005, s. 5). Bir ülkede ihracattaki artış, mal ve hizmet üretimini de arttırdığı ileri sürülmektedir. Aynı zamanda ülkenin ihracatının artması, ihraç ürünlerinin üretiminde ülkenin uzmanlaşmasını sağlamakta ve bu şekilde ihracat yapan sektörün üretkenliği de artmaktadır. Böylelikle mevcut kaynaklar, verimsiz sektörlerden daha verimli ihracat sektörlerine kaymaktadır. Dolayısıyla verimlilikte meydana gelen böyle bir değişim ekonomik büyümeye yol açacaktır (Wong, 2008, s. 39-40). Özellikle 1980

sonrası dünyada dışa açık büyüme stratejilerinin önem kazanmasıyla birlikte ülkelerin dış ticaret politikaları ile büyüme sağladıkları görülmektedir. Bu anlamda ülkelerin ihracat katma değerinin GSYİH'deki payı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte bu pay ortalama %25 seviyesindedir. Bu çerçevede küresel dış ticarete, MENA ülkelerinin önemli bir yere sahip olduğu ileri sürülebilir. Çünkü Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında yer alan MENA ülkelerinin, bu anlamıyla stratejik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Aynı şekilde MENA ülkeleri sahip oldukları petrol ve doğal gaz kaynakları nedeniyle küresel petrol ve doğal gaz piyasalarında önemli rol oynamaktadırlar (Khatib, 2014, s. 71).

Bu çalışmanın temel amacı MENA ülkelerinde ihracat etkinliğini ve yapılan ihracattan elde edilen katma değer in ülkelerin ekonomileri içindeki önemini analiz etmektir. Çalışmada OECD veri tabanında yer alan ISIC Rev-4'e göre düzenlenmiş girdi-çıkıtı tablolarından yararlanılmıştır. OECD veri tabanında MENA ülkelerinden sadece İsrail, Suudi Arabistan, Tunus ve Fas ekonomilerinin girdi-çıkıtı tabloları yer aldığı için analize sadece bu ülkeler dâhil edilmiştir. Girdi-çıkıtı analizleri yardımıyla, bu ülkelerde 2005-2015 yılları arasında yapılan ihracat katma değerinin ülke ekonomisi içindeki payı, sektörel ihracatın ülke ekonomisi içindeki payı ve daha sonra ülkelerin sektörel üretiminde ithal ara girdi bağımlılığı analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra ikinci bölümde literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan analiz yöntemi yer almaktadır ve son bölüm ise sonuç kısmına ayrılmıştır.

Ampirik Literatür İncelemesi

Sektörel üretimin katma değer yaratma süreci ve sektörlerin dış ticaret faaliyetlerinde ihracat katma değeri ve ithalat bağımlılıkları, girdi-çıkıtı modelleri ile analiz edilebilmektedir. Bu anlamda ihracatın katma değerini ve sektörlerin üretim faaliyetlerinde ithal bağımlılıklarını analiz edebilmek amacıyla girdi-çıkıtı teknikleri

literatürde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu bağlamda, bu bölümde çalışmanın amacı çerçevesinde ihracatın katma değerini analiz eden çalışmalar ile ilgili bir literatür taraması yapılmıştır. Literatürde girdi-çıktı modellerini kullanarak yapılan analizlerden bazıları aşağıdaki gibidir.

Akyüz (2011), Çin ekonomisine yönelik yaptığı çalışmasında ihracat katma değerinin GSYİH içindeki payını 2002 yılında %12, 2006 yılında %18 ve 2007 yılında ise %18 olarak hesaplamıştır. Aynı çalışmada ihracatın ekonomik büyümenin önemli bir bileşeni olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Buna göre ihracatın büyümeye katkısı 2002 yılında %29 olarak hesaplanmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda bu oran gittikçe düşmüştür ve 2009 yılında ihracatın büyümeye katkısı negatif olarak hesaplanmıştır. Benzer bir şekilde ithalatın katkısı da aynı eğilimi göstermiştir. Buna karşılık yatırımların ve yurt içi tüketimin büyümeye katkısı ise artış göstermiştir.

Foster, Stehrer & Vries (2011), 40 ülke için yaptıkları analizde, ihracattan sağlanan yurt dışı katma değer en yüksek olduğu ülkeyi Lüksemburg olarak hesaplamışlardır. Lüksemburg'un yaptığı ihracatın yabancı katma değeri 1995'te %45,3, 2000'de %58,5 ve 2005'te %59,8 olarak belirlemişlerdir. 2005 yılında ise, ihracatın yabancı katma değeri düşük olan ülkeler ise Rusya (%6,4), Brezilya (%9,8), ABD (%13,3) ve İngiltere (%18,6) olduğuna yönelik bulgular elde etmişlerdir.

Xikang vd. (2012), girdi-çıktı modellerini kullanarak Çin ekonomisinde ihracatın katma değer ve istihdam yaratma potansiyelini 2002 ve 2007 yılları için analiz etmişlerdir. Bu çalışmada, Çin'in girdi-çıktı tabloları kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Çin ekonomisinde yapılan ihracat sonucunda elde edilen katma değer, 2002 yılında %46 iken, 2007 yılında bu oran %59'a çıkmıştır. Ancak ihracatın istihdam yaratma potansiyeli ise düşüş göstermiştir. Buna göre her yıl yapılan 1000 dolarlık ihracatın istihdama etkisi 2002 yılında 0,242 iken, 2007 yılında bu oran 0,096'ya düşmüştür.

Johnson (2014), Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanında (WIOD) yer alan girdi-çıktı tablolarını kullanarak yaptığı analizde, dünya ekonomisinde ihracat katma değerinin sektörel dağılımı ile ilgili elde ettiği bulgular şu şekildedir: Tarım sektörü 0,07, diğer imalat sanayi dışı sınıai üretimi 0,09, tekstil, giyim, ayakkabı sektörü 0,08, elektrikli ve optik araçlar sektöründe 0,12, diğer imalat sanayisinde 0,33 ve hizmet sektöründe 0,30'dur. Ülke bazında yapılan analizde ihracat katma değerinin GSYİH içindeki payı ise şu şekildedir: Çin'de 0,26, Almanya'da 0,33, Japonya'da 0,14, ABD'de 0,09'dur.

Timmer vd. (2015), çalışmalarında, 1995-2014 dönemi için otomotiv sektöründe faaliyet gösteren önemli altı ülke (Fransa, İngiltere, Almanya, Çin, Japonya, ABD) için nihai çıktı içindeki yabancı katma değer oranını hesaplamıştır. Bu ülkeler için yapılan çalışmada, otomotiv sektöründe gerçekleştirilen nihai üretim içinde yurt dışı katma değer payının 1995-2008 dönemleri için artış eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre, dönem boyunca bu altı ülke içerisinde en yüksek yurt dışı katma değer elde eden ülke Fransa'dır. Fransa'dan sonra İngiltere ve Almanya gelmektedir. Çin ve ABD benzer eğilimler göstermektedir. Yurt dışı katma değeri en az olan ülke ise Japonya'dır.

Los, Timmer & Vries (2015), Çin ekonomisinde ihracatın istihdam yaratma potansiyelini analiz etmek için yaptıkları çalışmada; 1995-2001 yılları arasında ihracattaki büyümenin verimliliği dengelemekle birlikte, istihdam artışı üzerinde ciddi bir etkisinin olmadığına yönelik bulgular elde etmişlerdir. Ancak 2001-2006 dönemleri arasında ihracattaki büyüme istihdamı artırmıştır. 2006 sonrasında ise yurt içindeki talebin istihdam yaratma potansiyeli, yurtdışı talebin istihdam yaratma potansiyelinden daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Çalışmada, Çin ekonomisinde yurtdışı nihai talebin istihdam yaratma potansiyeli 1995 yılında %20 civarında iken, 2011 yılında bu oran %20'nin üzerine çıktığı belirtilmiştir.

Ambroziak (2016), 1995-2011 dönemini kapsayan Polonya dış ticareti için yaptığı analizde, Polonya'nın ihracattan sağladığı katma değer en yüksek olduğu ülkenin Almanya olduğunu belirtmiştir. Buna göre Almanya'ya yapılan ihracattan elde edilen katma değer, 1995 yılında %33 ve 2011 yılında ise %16 olarak hesaplanmıştır. Yine benzer şekilde yapılan girdi-çıktı analizi sonucunda, ihracat katma değeri en yüksek olan sektör, toptan ve perakende satış ticaret sektörüdür. Bu alt sektörde yapılan ihracattan elde edilen katma değer 1995 yılında %12,3 iken, bu oran 2011 yılında %18,3 olarak hesaplanmıştır. İhracat katma değeri en düşük olan sektörün ise kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri olduğu saptanmıştır. Bu alt sektörde yapılan ihracatın katma değeri 1995 yılında %2 iken, 2011 yılında %2,3 olarak hesaplanmıştır.

Goldar vd. (2017), Hindistan ekonomisinde 1995-2011 dönemlerini kapsayan ihracatın katma değeri için yaptıkları analizde, genel olarak ihracat içindeki yerli katma değer yurt dışı katma değerden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Buna göre analiz dönemi için ihracatın yurt içi katma değeri ortalama %80 civarında iken, yurt dışı katma değeri ise ortalama %20'dir. 2011 yılında elektrik telleri ve kabloları sektöründe yapılan ihracattan elde edilen yurtdışı katma değer ise yaklaşık %35 olarak hesaplanmıştır.

Vrh (2017), 27 Avrupa Birliği ülkesi ve 13 diğer önemli ülke için yaptığı çalışmada, bu ülkelerde ihracat içindeki yerli katma değeri ortalama %79 ve yurt dışı katma değeri ise %21 olarak hesaplamıştır. Bu bağlamda ihracat içindeki yurt dışı katma değeri en yüksek olan ülke Lüksemburg (%35) ve ihracat içindeki yurt dışı katma değeri en düşük olan ülke ise Brezilya (%8) olarak belirlenmiştir. Bölgesel bazda yapılan analizde, ihracat içindeki yerli katma değeri en yüksek olan bölge BRIIAT (Brezilya, Rusya, Hindistan, Endonezya, Avusturya ve Türkiye) ülkeleridir. İhracat içindeki en düşük yerli katma değer ise Avrupa Birliği ülkeleridir.

Athukorala ve Pattunru (2019), Endonezya için yaptıkları çalışmada ihracatın yurt içi katma değeri 1995'te 0,82, 2000'de 0,77, 2005'te 0,77 ve 2010'da 0,79 olarak hesaplanmıştır. İmalat sanayisinde ise yapılan ihracatın yurt içi katma değeri 1995'te 0,80 ve 2010'da 0,81 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 2010 yılı için yurt içi katma değeri en yüksek olan alt sektörler oyuncak ve sportif ürünler (0,6) iken, en düşük alt sektör ise diğer elektronik ürünler (0,49) sektörüdür.

Yöntem, Veri Seti ve Bulgular

Çalışmada, MENA ekonomilerinde ihracatın katma değer yaratma potansiyelini ve ithalat bağımlılığını analiz edebilmek için girdi-çıkıtı modelleri kullanılmıştır. Girdi-çıkıtı modelleri, karmaşık yapıdaki bir ekonomik sistemde farklı sektörler arasındaki karşılıklı ilişkileri analiz etmektedir (Leontief, 1986, s. 19). Girdi-çıkıtı modellerinin temel amacı, herhangi bir ekonomide faaliyet gösteren sektörlerin karşılıklı bağınlaşma yapısını incelemektir (Aydoğuş, 2015, s. 3). Aynı şekilde girdi-çıkıtı modelleri, herhangi bir ekonomide belirli bir sektörün o ekonomide katma değer yaratma potansiyelini net bir biçimde analiz etmek için uygun bir analiz yöntemidir (Haider, 2018, s. 3). Bu yöntem, girdi-çıkıtı tablolarından yararlanılarak yapılmaktadır. Girdi-çıkıtı tabloları bir ekonomide faaliyet gösteren sektörlerin hem sosyal hesaplama matrislerini gösterir hem de sektörlerin arz ve taleplerini kaydeder. Ayrıca girdi-çıkıtı tabloları ekonomide faaliyet gösteren sektörlerin karşılıklı bağımlılıklarını gösterir (Thrilwall, 1983, s. 231). Leontief (1986, s. 19-20) girdi-çıkıtı tablolarını; ulusal ya da bölgesel ekonomilerde belirli bir yılda sektörler arasındaki mal ve hizmet akışını gösteren tablo olarak tanımlamaktadır. Girdi-çıkıtı tabloları temelde üç bölmeden oluşmaktadır. Birinci bölme, sektörler arası ara girdi ilişkilerini göstermektedir. Tablonun ikinci bölmesi nihai talep bileşenlerini göstermekte ve üçüncü bölme ise temel girdileri göstermektedir (Rohman, 2013, s. 390).

Çalışmada OECD veri tabanında ISIC-Rev. 4'e göre düzenlenmiş İsrail, Suudi Arabistan, Tunus ve Fas ekonomilerine ait girdi-çıkıtı tabloları

kullanılmıştır. MENA ekonomilerinden sadece bu beş ekonominin OECD veri tabanında girdi-çıkıtı tablosu yer aldığı için çalışma bu beş ülke ile sınırlı kalmıştır. Bu veri tabanında yer alan girdi-çıkıtı tabloları en son 2018 yılında güncellenmiş, 36 alt sektörden oluşmakta ve 2005-2015 yılları için düzenlenmiştir¹. Aşağıdaki Tablo 1, OECD veri tabanında yer alan ulusal girdi-çıkıtı tablosunun yapısını göstermektedir.

Tablo 1: Girdi-Çıkıtı Tablosu

	Ara Girdi Kullanımı	Nihai Talep		Çıkıtı
	Sektörler (1, ..., N)	Yurtiçi Nihai Talep	Yurtdışı Nihai Talep	
Yurtiçi Ara Girdiler Sektörler (1, ..., N)	Z	F ^D	Ex	Q
İthal Ara Girdiler Sektörler (1, ..., N)	M	F ^M	o	
Katma Değer	v			
Çıkıtı	Q'			

Kaynak: <https://www.oecd.org/sti/ind/input-outputtables.htm>.

Tablo 1’de yer alan semboller sırasıyla; Z yurt içi ara girdi matrisini (nxn), M ithal ara girdi matrisini (nxn), F^D yurt içi nihai talep vektörünü (nx1), F^M ithal nihai talep vektörünü (nx1), Ex ihracat vektörünü (nx1), Q toplam çıkıtı vektörünü (nx1) ve v katma değer vektörünü (1xn) göstermektedir.

¹ Bknz: <https://www.oecd.org/sti/ind/input-outputtables.htm>

N alt sektörlü girdi-çıktı tablosunda her bir sektörün toplam üretimi aşağıdaki denklem (1) yardımıyla elde edilebilir (Miller ve Blair, 2009, s. 11-12):

$$\begin{aligned}
 X_1 &= Z_{11} + \dots Z_{ij} + \dots + Z_{1n} + f_1 \\
 &\cdot \\
 &\cdot \\
 &\cdot \\
 X_i &= Z_{i1} + \dots Z_{ij} + \dots + Z_{in} + f_i \\
 &\cdot \\
 &\cdot \\
 &\cdot \\
 X_n &= Z_{n1} + \dots Z_{nj} + \dots + Z_{nn} + f_n
 \end{aligned}
 \tag{1}$$

Denklem (1) matris şeklinde gösterilirse; $\mathbf{X} = \begin{bmatrix} x_1 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix}$, $\mathbf{Z} = \begin{bmatrix} Z_{11} & \dots & Z_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ Z_{n1} & \dots & Z_{nn} \end{bmatrix}$ ve $\mathbf{F} = \begin{bmatrix} f_1 \\ \vdots \\ f_n \end{bmatrix}$ matrisleri elde edilir (Rohman, 2013, s. 391). Matris notasyonu ile gösterilirse aşağıdaki denklem (2) elde edilir:

$$X = Z\mu + F; F \text{ toplam nihai talebi ifade etmektedir.}$$

$$(2)$$

Aşağıdaki matrisler birim matris (**I**) ve teknik katsayılar matrisini (**A**) göstermektedir;

$$I = \begin{bmatrix} 1 & \dots & 0 \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & \dots & 1 \end{bmatrix} \quad \text{ve} \quad A = \begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}; A = Z \cdot \hat{X}^{-1}$$

Buradan hareketle denklem (2) aşağıdaki denklem (3) şekline dönüştürülebilir:

$$A.X + F = X$$

(3)

Denklem (3) toplam üretimin, ara girdi talebi ve nihai talebin toplamına eşit olduğunu göstermektedir (Leontief, 1986, s. 24; Aydoğuş, 2015, s. 51). Denklem (3)'teki X eğer yalnız bırakılırsa aşağıdaki ifade elde edilir:

$$X = (I-A)^{-1}.F; X - AX = F, X(I-A) = F$$

(4)

Denklem (4)'teki $(I-A)^{-1}$ Leontief ters matrisini ifade etmektedir (Miller ve Blair, 2009, s. 20-21).

Buradan hareketle bir ekonomide ihracatın ekonomide yarattığı katma değer şu şekilde hesaplanabilir (Timmer vd., 2015, s. 580):

$$\text{İhracat Katma Değeri} = w.(I-A)^{-1}.Ex; w = v. \hat{X}^{-1}$$

(5)

Benzer şekilde denklem (4)'ten hareketle sektörel üretimin ithal ara girdi bağımlılık oranı hesaplanabilir. Teknik katsayılar matrisi (A), yurt içi teknik katsayılar matrisi (A^d) ve ithalat katsayılar matrisi (A^m) toplamından oluşmaktadır. Bu bağlamda bir ekonomide sektörlerin ithal ara girdi bağımlılığı Leontief ters matrisinden yararlanılarak hesaplanabilmektedir. İthalat katsayılar matrisinin Leontief ters matrisiyle çarpımından aşağıdaki ithalat ters matrisi (R) elde edilir (Bravo ve Alvarez, 2012, s. 12; Reis ve Rua, 2009, s. 531-532):

$$R = A^m. (I-A)^{-1}$$

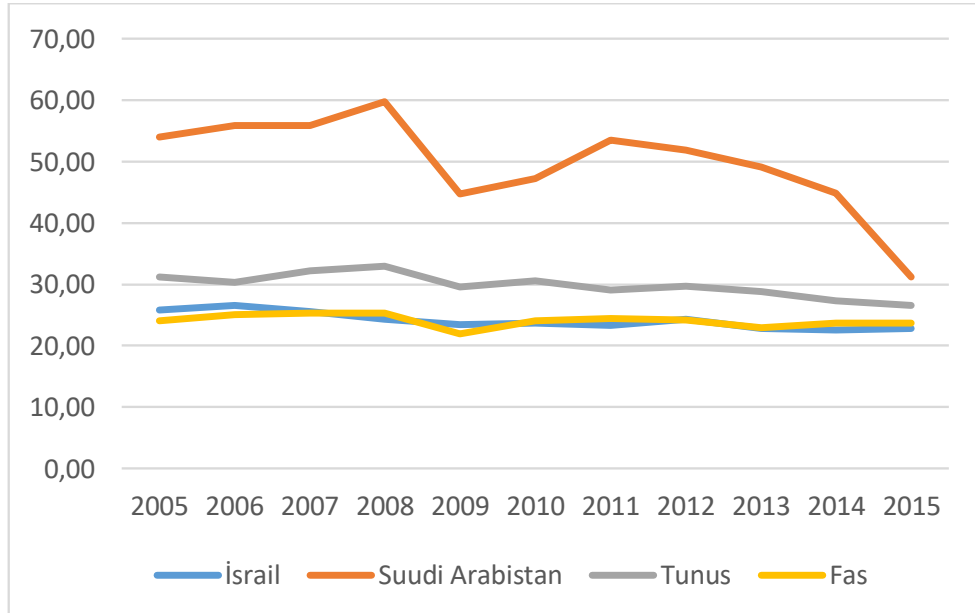
(6)

R matrisindeki her bir sütünün toplamı, bir sektörün nihai talebindeki değişme karşısında meydana gelen ithalat gereksinim oranını vermektedir. Yani R'nin sütunlarının toplamı, bir sektörün bir birimlik çıktı üretimi için ne kadar ithal ara girdi gereksinimi olduğunu göstermektedir. R katsayısının yükselmesi, sektörün üretim faaliyetlerinden ithalat bağımlılığının arttığını; düşmesi ise ithalat bağımlılığının düştüğünü gösterir (Duman ve Özgüzer, 2013, s. 43-44)

Bulgular

OECD veri tabanında yer alan İsrail, Suudi Arabistan, Tunus ve Fas ekonomilerine ait girdi-çıkıtı tablolarından yararlanılarak 2005-2015 yılları için yapılan girdi-çıkıtı analizi sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki şekil ve tablolarda yer almaktadır. İlk olarak ekonomilerin ihracat katma değerleri ve daha sonra ithal ara girdi bağımlılık oranları hesaplanmıştır.

Şekil 1: İhracat Katma Değerinin GSYİH İçindeki Payı (%)

Kaynak: OECD Girdi-Çıkıtı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 1’de MENA ekonomilerinde 2005-2015 yılları arasında yapılan toplam ihracattan elde edilen katma değerın GSYİH içindeki payı gösterilmektedir. Şekilde 1’de de görüldüğü üzere elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, 2014 yılına kadar ihracat katma değerinin en yüksek olduğu ülke Suudi Arabistan’dır. Ancak Suudi Arabistan’da 2011 yılından sonra ihracat katma değerinin sürekli düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan’dan sonra ihracat katma değeri yüksek olan Tunus ekonomisidir. Tunus ekonomisinde ihracat katma değerinin ekonomiye katkısının dönem boyunca aynı seviyede kaldığı söylenebilir. Fas ve İsrail ekonomilerinde ise ihracat katma değerinin ekonomiye katkısının dönem boyunca benzer bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Dönem boyunca ihracat katma değerinin GSYİH içindeki payı ortalama olarak sırasıyla şu şekildedir: İsrail %24, Suudi Arabistan %50, Tunus %30 ve Fas %24. Bu ekonomiler arasında ihracat katma değer bağlamında en yüksek düşüş Suudi Arabistan ekonomisinde görülmüştür. Dönem başında ihracat katma değeri %54 iken, dönemin sonunda %31’e düşmüştür. Benzer şekilde bu ülkeler arasında 2008-2009 küresel finansal krizinden en fazla etkilenen ülkenin Suudi Arabistan olduğu görülmektedir.

Tablo 2, MENA ekonomilerinde ihracat katma değerinin sektörel dağılımını göstermektedir. Tablo 2’de her ülke için ihracat katma değerinin sektörel dağılımında en fazla katma değer yaratan ilk on sektör yer almaktadır.

Tablo 2: İhracat Katma Değerinin Sektörel Dağılımı²

Ülke	Sıralama	Sektör	2005	Sektör	2008	Sektör	2009	Sektör	2010	Sektör	2014	Sektör	2015
İsrail	1	69T82	4.170	45T47	3.747	69T82	3.827	69T82	3.822	69T82	4.648	69T82	4.592
	2	45T47	3.807	69T82	3.048	45T47	3.512	45T47	3.528	45T47	3.411	45T47	3.358
	3	26	2.725	20T21	2.672	26	2.731	20T21	2.596	62T63	2.845	62T63	3.037
	4	20T21	2.507	26	2.595	20T21	2.532	26	2.588	26	2.653	26	2.933
	5	49T53	1.894	62T63	1.925	62T63	1.609	62T63	1.871	49T53	1.180	49T53	1.331
	6	62T63	1.755	49T53	1.735	49T53	1.177	49T53	1.442	20T21	1.029	20T21	0.916
	7	64T66	0.969	64T66	1.006	64T66	0.873	64T66	0.849	25	0.735	25	0.715
	8	01T03	0.781	25	0.886	01T03	0.716	25	0.731	64T66	0.617	64T66	0.602
	9	25	0.748	68	0.589	25	0.716	01T03	0.641	68	0.546	68	0.567
	10	28	0.618	01T03	0.572	68	0.584	68	0.557	31T33	0.490	31T33	0.474
Suudi Arabistan	1	05T06	45.274	05T06	53.184	05T06	37.154	05T06	38.937	05T06	37.421	05T06	22.978
	2	19	2.732	19	1.777	19	2.075	19	2.135	20T21	2.188	20T21	2.243
	3	45T47	1.132	20T21	1.034	20T21	1.169	20T21	1.633	45T47	1.369	45T47	1.496
	4	64T66	0.780	45T47	0.967	45T47	1.099	45T47	1.255	19	1.216	19	1.188
	5	20T21	0.671	64T66	0.675	64T66	0.837	64T66	0.715	64T66	0.484	64T66	0.635
	6	49T53	0.413	49T53	0.365	49T53	0.495	49T53	0.487	49T53	0.469	49T53	0.527
	7	55T56	0.380	55T56	0.235	55T56	0.309	55T56	0.286	55T56	0.234	55T56	0.310
	8	69T82	0.368	61	0.229	61	0.262	61	0.285	61	0.218	61	0.283
	9	61	0.299	69T82	0.135	010T12	0.147	010T12	0.201	010T12	0.157	010T12	0.222
	10	68	0.289	01T03	0.110	69T82	0.141	01T03	0.165	24	0.155	24	0.197

Tablo 2'nin Devamı

Tunus	1	28	3.909	28	4.618	28	4.213	28	4.363	49T53	3.145	45T47	3.096
	2	49T53	3.657	19	4.295	19	3.305	19	3.919	05T06	3.026	13T15	3.021
	3	19	3.377	25	3.049	49T53	2.945	25	3.024	013T15	2.932	49T53	2.811
	4	25	2.951	49T53	3.044	25	2.931	49T53	2.954	45T47	2.905	01T03	2.339
	5	84	2.431	84	2.607	84	2.306	84	2.338	01T03	1.892	05T06	1.856
	6	05T06	1.983	05T06	2.287	05T06	1.926	05T06	1.901	27	1.450	27	1.619
	7	17T18	1.659	68	1.618	68	1.369	68	1.424	86T88	1.404	010T12	1.518
	8	68	1.479	17T18	1.146	17T18	1.181	17T18	1.140	26	1.027	86T88	1.295
	9	20T21	1.280	20T21	0.887	20T21	0.783	86T88	0.713	20T21	1.019	26	1.095
	10	07T08	0.784	61	0.820	86T88	0.702	07T08	0.661	010T12	0.938	29	0.888
Fas	1	45T47	3.337	49T53	3.088	49T53	3.070	49T53	2.913	49T53	2.967	49T53	2.972
	2	49T53	3.007	45T47	3.009	45T47	2.526	45T47	2.680	45T47	2.712	01T03	2.921
	3	01T03	2.811	01T03	2.704	69T82	2.505	69T82	2.514	01T03	2.690	45T47	2.702
	4	69T82	2.498	69T82	2.469	01T03	2.337	01T03	2.480	013T15	1.780	69T82	1.743
	5	013T15	2.286	07T08	2.304	013T15	1.741	013T15	1.843	69T82	1.600	13T15	1.713
	6	20T21	1.222	013T15	1.861	20T21	1.117	20T21	1.597	20T21	1.598	20T21	1.606
	7	010T12	1.112	20T21	1.587	010T12	1.067	07T08	1.564	07T08	1.421	07T08	1.419
	8	07T08	1.082	64T66	1.042	64T66	1.021	010T12	1.145	010T12	1.206	010T12	1.265
	9	64T66	0.918	010T12	1.031	07T08	0.975	64T66	1.028	27	1.065	27	1.058
	10	61	0.697	27	0.842	61	0.915	61	0.928	61	0.953	61	0.874

Kaynak: OECD Girdi-Çıktı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

² Tabloda yer alan sektör kodlarının tanımları Ek Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 2'ye göre, İsrail ekonomisinde ihracattan elde edilen katma değer içindeki en yüksek pay, diğer iş sektörü hizmetleri (69T82) alt sektörüne aittir. Bu sektör genel olarak, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler ve idari ve destek hizmetleri faaliyetlerini kapsamaktadır. 2015 yılı itibarıyla ihracattan elde edilen katma değer in sektörel dağılımından en yüksek olduğu ilk beş sektör şu şekildedir; diğer iş sektörü hizmetleri (69T82), toptan ve perakende ticaret; motorlu taşıtların ve motosikletlerin onarımı (45T47), bilgi teknolojileri ve diğer enformasyon hizmetleri (62T63), bilgisayar, elektronik ve optik ürünleri (26), nakliye ve depolama (49T53).

Suudi Arabistan ekonomisinde 2015 yılında ihracattan elde edilen katma değer içindeki en yüksek pay, madencilik ve enerji üreten ürünlerin çıkarılması (05T06) alt sektörüne aittir. Bu ekonomide yapılan ihracatta en yüksek katma değer üreten ilk beş sektör; madencilik ve enerji üreten ürünlerin çıkarılması (05T06), kimyasallar ve eczacılık ürünleri (20T21), toptan ve perakende ticaret; motorlu taşıtların ve motosikletlerin onarımı (45T47), kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri (19), finans ve sigorta faaliyetleri (64T66) alt sektörleridir. Tunus ekonomisinde ilk beş sektör; toptan ve perakende ticaret, motorlu taşıtların ve motosikletlerin onarımı (45T47), tekstil, giyim eşyası, deri ve ilgili ürünler (13T15), nakliye ve depolama (49T53), tarım, ormancılık ve balıkçılık (01T03), madencilik ve enerji üreten ürünlerin çıkarılması (05T06) şeklindedir. Son olarak Fas ekonomisinde ilk beş sektör; nakliye ve depolama (49T53), tarım, ormancılık ve balıkçılık (01T03), toptan ve perakende ticaret, motorlu taşıtların ve motosikletlerin onarımı (45T47), diğer iş sektörü hizmetleri (69T82), tekstil, giyim eşyası, deri ve ilgili ürünler (13T15) şeklindedir.

Tablo 3 ise sektörel üretimde yapılan ihracattın o sektörde ne kadar katma değer yarattığını göstermektedir. Tablo 3'te de benzer şekilde ilk on sektöre yer verilmiştir. Buna göre, 2015 yılında sektörel üretim sonucunda yapılan ihracattan elde edilen katma değer in en yüksek olduğu sektörler sırasıyla şu şekildedir: İsrail ekonomisinde

bilgisayar, elektronik ve optik ürünleri (26) sektöründe yapılan üretimden elde edilen katma değer içindeki ihracat payı yaklaşık %81'dir. Bu sektörden elde edilen katma değerın %19'u yurt içi nihai talep tarafından yaratılmaktadır. Suudi Arabistan ekonomisinde, madencilik ve enerji üreten ürünlerin çıkarılması (05T06) sektöründe yapılan üretimde elde edilen katma değer içindeki ihracat payı yaklaşık %88'dir. Bu sektörden elde edilen katma değerın %12'si yurt içi nihai talep tarafından yaratılmaktadır. Tunus ekonomisinde, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat (27) sektöründe yapılan üretimden elde edilen katma değer içindeki ihracat payı yaklaşık %90'dır. Bu sektörden elde edilen katma değerın %10'u yurt içi nihai talep tarafından yaratılmaktadır. Fas ekonomisinde ise, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat (27) sektöründe yapılan üretimde elde edilen katma değer içindeki ihracat payı yaklaşık %93'tür. Bu sektörden elde edilen katma değerın %7'si yurt içi nihai talep tarafından yaratılmaktadır.

Tablo 3: Sektörel Üretimde İhracattan Elde Edilen Katma Değer

	Sektör	2005	Sektör	2008	Sektör	2009	Sektör	2010	Sektör	2014	Sektör	2015	
İsrail	1	07T08	87.60	07T08	89.67	07T08	88.76	07T08	88.60	20T21	82.75	26	80.87
	2	22	86.36	20T21	84.92	26	85.53	20T21	83.91	26	75.19	20T21	77.28
	3	20T21	83.99	26	79.34	20T21	84.66	26	81.20	07T08	74.30	07T08	72.52
	4	26	83.16	22	76.89	27	71.66	27	72.08	22	69.13	22	68.50
	5	27	68.83	27	72.38	22	67.39	29	66.86	27	67.27	27	66.24
	6	013T15	67.10	25	70.41	29	67.25	24	65.79	25	63.44	25	62.91
	7	24	62.46	24	65.32	25	58.32	22	65.52	24	56.37	31T33	53.14
	8	25	59.34	31T33	56.31	24	57.59	25	59.63	31T33	53.95	24	52.64
	9	28	58.93	013T15	53.40	31T33	55.57	31T33	55.32	29	50.18	013T15	50.89
	10	31T33	57.67	28	52.26	013T15	49.17	013T15	47.17	62T63	48.87	29	49.52
Suudi Arabistan	1	05T06	95.11	05T06	96.40	05T06	94.64	05T06	93.67	05T06	89.75	05T06	87.93
	2	19	88.59	19	80.40	19	73.82	19	67.13	20T21	78.05	20T21	65.34
	3	20T21	85.04	20T21	66.04	20T21	57.42	20T21	63.41	30	53.43	30	52.78
	4	09	84.88	09	46.29	30	50.03	09	33.91	19	50.38	19	47.54
	5	24	39.61	24	36.27	09	36.56	49T53	28.75	24	34.76	24	35.97
	6	49T53	36.51	49T53	29.15	49T53	27.64	24	24.78	22	25.22	55T56	25.82
	7	22	33.87	22	23.79	22	26.74	22	24.48	49T53	25.08	22	23.81
	8	55T56	32.55	64T66	23.06	24	23.65	17T18	22.10	07T08	21.63	49T53	23.63
	9	07T08	28.83	07T08	21.70	28	23.26	64T66	19.68	55T56	21.00	07T08	23.27
	10	64T66	25.37	45T47	19.84	64T66	20.56	45T47	18.89	45T47	17.82	64T66	18.06
Tunus	1	05T06	92.28	05T06	91.88	25	83.84	05T06	88.03	27	87.51	27	89.62
	2	27	87.88	27	85.04	27	83.79	27	84.46	22	80.31	22	79.55
	3	22	79.79	25	84.12	05T06	83.25	25	82.89	05T06	75.60	25	67.17
	4	09	74.62	24	83.44	22	74.73	24	77.22	25	71.44	26	67.01
	5	20T21	73.78	09	78.62	20T21	71.92	22	75.76	20T21	69.28	24	62.81
	6	24	66.17	22	77.74	24	70.10	09	73.94	24	68.44	013T15	58.27
	7	013T15	64.20	20T21	76.42	09	68.28	20T21	73.28	26	62.43	20T21	57.97
	8	25	62.06	30	66.05	013T15	61.18	013T15	63.25	013T15	60.27	28	55.68
	9	49T53	58.79	013T15	65.83	49T53	55.90	49T53	57.83	09	57.98	29	54.97
	10	17T18	52.68	07T08	61.81	30	54.60	26	53.80	29	53.51	05T06	53.40
Fas	1	26	87.34	27	75.49	013T15	68.49	27	82.22	27	93.23	27	92.55
	2	013T15	80.52	49T53	73.53	49T53	68.31	013T15	73.40	29	79.88	29	79.65
	3	49T53	72.19	013T15	72.73	27	62.60	49T53	67.99	013T15	71.69	013T15	68.84
	4	27	67.69	07T08	70.61	26	60.66	20T21	65.58	49T53	70.54	49T53	68.13
	5	20T21	63.03	20T21	68.58	20T21	54.94	26	63.67	20T21	64.77	20T21	64.50
	6	24	47.80	26	58.38	69T82	48.07	07T08	51.80	26	55.24	22	53.02
	7	69T82	47.25	24	50.83	24	42.69	69T82	49.43	07T08	49.12	26	52.62
	8	07T08	47.24	69T82	47.95	30	38.23	24	46.77	24	48.26	07T08	52.10
	9	22	43.98	09	39.88	07T08	37.97	30	42.21	62T63	48.09	62T63	50.60
	10	17T18	40.75	22	37.17	61	35.21	22	41.94	22	45.03	24	46.82

Kaynak: OECD Girdi-Çıktı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 4, sektörel üretimde ithal ara girdi bağımlılık oranlarını göstermektedir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, İsrail

ekonomisinde genel olarak imalat sanayisinde ithal ara girdi bağımlılığının yüksek olduğu görülmektedir. 2005 yılında ana metal sanayisi (24) sektöründe ithal ara girdi bağımlılığı 0.5137'dir. 2015 yılına gelindiğinde ithal ara girdi bağımlılığının yüksek olduğu sektör ise yine imalat sanayi alt sektörü olan kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri (19) sektörüdür. Suudi Arabistan ekonomisinde de benzer şekilde ithal ara girdi bağımlılığı en yüksek olan sektörler imalat sanayi alt sektörleridir. 2005 yılında ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör, diğer ulaşım araçları imalatı (30) alt sektörüdür. Bu sektörün 2005 yılında ithalat bağımlılığı 0.4832'dir. 2015 yılında ise ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör, elektrikli teçhizat imalatı (27) alt sektörüdür.

Tunus ekonomisinde ise bütün yıllar boyunca ithal ara girdi bağımlılığı en yüksek olan sektör elektrikli araçlar teçhizatı (27) alt sektörüdür. Fas ekonomisinde ise 2015 yılı hariç bütün yıllarda ithal ara girdi bağımlılığı en yüksek olan sektör, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri (19) sektörüdür. 2015 yılında ise kauçuk ve plastik ürünleri imalatı (22) sektörüdür. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, analize dâhil edilen bütün ekonomilerde genel olarak imalat sanayisinde ithal ara girdi bağımlılığının yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 4: Sektörel Üretim İthalat Bağımlılığı

	Sektör	2005	Sektör	2008	Sektör	2009	Sektör	2010	Sektör	2014	Sektör	2015
İsrail	1 24	0.5137	24	0.5120	19	0.4428	24	0.4677	19	0.4490	19	0.3850
	2 23	0.4571	19	0.5038	24	0.4395	19	0.4599	24	0.3889	24	0.3573
	3 19	0.4469	29	0.4428	29	0.4235	29	0.4356	23	0.3825	27	0.3448
	4 27	0.4414	23	0.4201	27	0.3866	23	0.3889	20T21	0.3764	23	0.3439
	5 29	0.4411	27	0.4144	23	0.3647	27	0.3842	29	0.3670	20T21	0.3433
	6 16	0.3994	16	0.4011	16	0.3533	16	0.3650	27	0.3550	29	0.3427
	7 22	0.3854	22	0.3803	22	0.3359	22	0.3429	28	0.3044	28	0.2927
	8 28	0.3639	28	0.3627	28	0.3132	28	0.3196	22	0.3043	22	0.2858
	9 013T15	0.3575	31T33	0.3333	26	0.3112	013T15	0.3056	013T15	0.2682	013T15	0.2606
	10 26	0.3551	013T15	0.3293	013T15	0.3043	31T33	0.3047	16	0.2581	49T53	0.2555
Suudi Arabistan	1 30	0.4832	30	0.5792	24	0.4797	27	0.3780	27	0.4241	27	0.3959
	2 22	0.4429	24	0.5592	30	0.4728	24	0.3709	30	0.3808	30	0.3547
	3 24	0.4356	25	0.4737	25	0.3566	30	0.3447	28	0.3693	26	0.3431
	4 25	0.4178	29	0.4528	29	0.3423	28	0.3439	26	0.3684	28	0.3411
	5 16	0.3474	31T33	0.4261	31T33	0.3331	26	0.3345	25	0.3643	24	0.3195
	6 29	0.3379	22	0.3649	22	0.3126	25	0.3245	24	0.3513	25	0.3164
	7 31T33	0.3319	013T15	0.3646	013T15	0.3001	31T33	0.3214	31T33	0.3314	31T33	0.3084
	8 013T15	0.3259	41T43	0.3590	41T43	0.2842	29	0.2884	29	0.3270	29	0.2878
	9 23	0.2868	16	0.3524	69T82	0.2797	41T43	0.2696	013T15	0.2720	69T82	0.2487
	10 17T18	0.2666	28	0.3403	16	0.2758	69T82	0.2635	41T43	0.2466	013T15	0.2339

Tablo 4'ün devamı

Tunus	1	27	0.4166	27	0.4959	27	0.4533	27	0.4933	27	0.4951	27	0.4715
	2	24	0.3745	24	0.4551	24	0.3879	24	0.4108	19	0.4213	22	0.3836
	3	19	0.3707	25	0.4090	29	0.3656	29	0.3859	22	0.3992	29	0.3769
	4	22	0.3600	19	0.4036	28	0.3524	25	0.3758	29	0.3979	24	0.3746
	5	29	0.3576	29	0.3994	25	0.3510	26	0.3741	24	0.3874	26	0.3574
	6	25	0.3410	28	0.3914	26	0.3490	28	0.3735	20T21	0.3727	28	0.3473
	7	28	0.3357	20T21	0.3775	22	0.3479	22	0.3629	28	0.3678	25	0.3419
	8	26	0.3330	013T15	0.3753	013T15	0.3242	30	0.3555	26	0.3639	20T21	0.3238
	9	013T15	0.3315	22	0.3729	30	0.3188	013T15	0.3512	25	0.3544	30	0.3230
	10	20T21	0.3165	30	0.3626	20T21	0.3130	20T21	0.3333	30	0.3450	013T15	0.3126
Fas	1	19	0.6772	19	0.6302	19	0.5630	19	0.5623	19	0.5638	22	0.5003
	2	26	0.4333	22	0.4766	22	0.4210	22	0.4821	22	0.5179	19	0.4390
	3	22	0.4164	26	0.4696	26	0.4000	26	0.4253	26	0.4413	27	0.4207
	4	27	0.3722	28	0.4357	013T15	0.3576	29	0.3816	29	0.4282	26	0.4157
	5	013T15	0.3696	29	0.4285	29	0.3568	013T15	0.3704	27	0.4060	29	0.4037
	6	29	0.3361	013T15	0.4077	27	0.3393	27	0.3491	013T15	0.4006	013T15	0.3897
	7	20T21	0.3233	27	0.3678	28	0.3265	20T21	0.3205	28	0.3549	28	0.3479
	8	25	0.3094	20T21	0.3636	20T21	0.3036	28	0.3172	20T21	0.3347	20T21	0.3359
	9	35T39	0.3044	25	0.3576	30	0.2874	30	0.2854	30	0.2996	30	0.3051
	10	28	0.3038	30	0.3251	31T33	0.2721	31T33	0.2742	25	0.2987	31T33	0.3016

Kaynak: OECD Girdi-Çıktı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Sonuç

Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında yer alan ve bu anlamda stratejik bir öneme sahip olan MENA ekonomilerine yönelik yapılan bu çalışmada, ihracatın ekonominin önemli bir dinamiği olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Buna göre girdi-çıktı modelleri kullanılarak 2005-2015 yılları için yapılan analizde ihracat katma değerinin GSYİH içindeki payı %25-50 arasında değişkenlik göstermektedir. Dönem boyunca ihracat katma değerinin GSYİH içindeki ortalama payı sırasıyla Suudi Arabistan'da %50, Tunus'ta %30, İsrail ve Fas'ta %24 olarak hesaplanmıştır. Ancak genel olarak, ihracat katma değerinin GSYİH içindeki payı özellikle Suudi Arabistan ekonomisi başta olmak üzere bu dört ekonomide azalma eğiliminde olmuştur. Sektörel bazda yapılan analizde, sektörel ihracat katma değerinin ekonomiye katkısı ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. Buna göre, Suudi Arabistan'da kok kömür, linyit,

ham petrol ve doğal gaz çıkarımı sektöründe yapılan ihracattan elde edilen katma değerin GSYİH içindeki payı %23 olarak hesaplanmıştır. Bu anlamda, bu sektörde yapılan ihracat katma değeri ekonominin ¼'ünü oluşturmaktadır. Geri kalan sektörlerde ihracat katma değerinin GSYİH içindeki payı genellikle %1 ve altındadır. İsrail ekonomisinde hizmet sektöründe ihracat katma değerinin daha yüksek olduğu görölmüştür. Bu bağlamda ihracat katma değer en yüksek olan alt sektörler diğer iş sektörü hizmetleri (mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler, idari ve destek hizmetleri faaliyetleri) ve toptan perakende ticaret; motorlu taşıtların onarımı sektörleridir. Fas ve Tunus ekonomilerinde ise ihracat katma değerinin yüksek olduğu sektörler ulaştırma ve depolama faaliyetleri ile toptan perakende ticaret; motorlu taşıtların onarımı sektörleridir. Ayrıca Fas ve Tunus ekonomilerinde tarım sektöründe ihracat katma değerinin yüksek olduğu görölmüştür.

Analiz soncunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde Suudi Arabistan'da madencilik; İsrail'de bilim, teknik ve yönetim gibi hizmet sektörlerinde; Fas ve Tunus ekonomilerinde ise lojistik gibi hizmet sektörlerinde ve tarım sektörlerinde ihracat katma değerinin yüksek olduğu görölmüştür. İthal ara girdi bağımlılığı için yapılan analizde, analize dâhil edilen bütün ölkelerde sektörel üretimde ithal ara girdi bağımlılığı en yüksek olan ilk beş sektörün genel olarak imalat sanayi alt sektörleri olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir. Bu anlamda bu ölkelerde genellikle sermaye ve teknolojik yoğun sektörlerde ithalat bağımlılığının yüksek olduğu ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2011). Export Dependence and Sustainability of Growth in China. *China & World Economy*, 19(1), 1-23.
- Ambroziak, L. (2016). Polish Foreign Trade: An Analysing Using Value Added Statistics. *International Business and Global Economy*, 35(1), 265-278.
- Aydoğuş, O. (2015). *Girdi-çıkıtı Modellerine Giriş*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Bravo, A. C., & Alvarez, T. M. (2012). The Import Content of The Industrial Sectors in Spain. *Economic Bulletin*, 81, 81-92.
- Duman, A., & Özgüzer, G. E. (2013). An Input-Output Analysis of Rising Imports in Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(84), 39-54.
- Felipe, J., & Joseph Lim. (2005). Export or Deomestic-Led Frowth in Asia? *ERD Working Paper No: 69*. Manila, Philippines: Asian Development Bank.
- Foster, N., Stehrer, R., & Vries, G. d. (2011). Tarde in Value Added and Factors: A Comprehensive Approach. *Economic Studies*. Austri/Netherlands: The Vienna Institute for International/University of Groningen.
- Goldar, B., Das, D. K., Sengupta, S., & Das, P. C. (2017). Domestic Value Addition and Foreign Content: An Analysis of India's Exports from 1995-2011. *Working Paper No.332*. India: Indian Council For Research on International Economic Relations.
- Haider, A. (2018). The Multiplier Effects of Manufactuirng Consupmtion. *Department of Policy, Research and Statistics Working Paper 10/2018*. Vienna: United Nations Industrial development Organization (UNIDO).

- Johnson, R. C. (2014). Five Facts About Value- Added Exports and Implications For Macroeconomics and Trade Research . *Journal of Economic Perspective* , 28(2), 119-142.
- Khatib, H. (2014). Oil and Natural Gas Prospects: Middle East and North Africa. *Energy Policy*, 64, 71-77.
- Leontief, W. (1986). *Input-Output Economics* (2 b.). Oxford: Oxford University Press.
- Los, B., Timmer, M. P., & Vries, G. J. (2015). How Important are Exports for Job Growth in China? A Demand Side Analysis. *Journal of Comparative Economics*, 43, 19-32.
- Marconi, N., Reis, C. f., & Araujo, E. C. (2016). Manufacturing and Economic Development: The Actually of Kaldor's First and Second Laws. *Structural Change and Economic Dynamics*, 37, 75-89.
- Miller, R. E., & Blair, P. D. (2009). *Input-Output Analysis Foundation and Extensions* (2 b.). United Kingdom: Cambridge University Press.
- OECD. (2018). OECD. Input-Output Tables (IOTs): <https://www.oecd.org/sti/ind/input-outputtables.htm>
adresinden alındı
- Prema-Athukorala, & Patunru, A. A. (2019). Domestic Value Added, Exports, and Employment: An Input-Output analysis of Indonesian Manufacturing. *ERIA Discussion Paper Series No.292*. Indonesia: ERIA.
- Reis, H., & Rau, A. (2009). An Input-Output Analysis: Linkages Versus Leakages. *International Economic Journal*, 23(4), 527-544.

- Rohman, I. K. (2012). The Globalization and Stagnation of The ICT Sectors in European Countries: An Input-Output Analysis. *Telecommunications Policy*, 37, 387-399.
- Thirlwall, A. P. (1983). *Growth and Development with Special Reference to Developing Economies*. London: Macmillan Education Ltd.
- Timmer, M. P., Detzenbacher, E., Los, B., Stehrer, R., & Vries, G. J. (2015). An Illustrated User Guide to the World Input-Output Database: the Case of Global Automotive Production. *Review of International Economics*, 23(3), 575-605.
- Vrh, N. (2017). The Convergence in Domestic Value Added of Exports in the EU. *Post-Communist Economies*, 29(3), 405-430.
- Wong, H.-T. (2008). Exports and Domestic Demand: Some Empirical Evidence in Asean-5. *Labuan Bulletin of International Business & Finance*, 6, 39-55.
- Xikang, C., Chen, L. K., Lau, L. J., Sung, Y.-W., Zhu, K., Yang, c., Duan, Y. (2012). Domestic Value Added and Employment Generated by Chinese Exports: A Quantitive Estimation. *China Economic Review*, 23, 850-864.

Ek Tablo 1: Sektör Kodları ve Tanımları

Sektör Kodları	Sektör Tanımı
01T03	Tarım, ormancılık ve balıkçılık
05T06	Kömür, linyit, ham petrol ve doğalgaz çıkarımı
07T08	Metal cevheri, diğer madencilik ve taş ocakçılığı
09	Madenciliği destekleyici hizmet faaliyetleri
10T12	Gıda ürünleri, içecek ve tütün ürünlerin imalatı
13T15	Tekstil ürünleri, giyim eşyalarının, deri ve ilgili ürünlerin imalatı
16	Ahşap, ağaç ve mantar ürünlerin imalatı (mobilya hariç)
17T18	Kâğıt ve baskı ürünleri imalatı
19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünlerin imalatı
20T21	Kimyasal ve eczacılık ürünlerin imalatı
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
24	Ana metal sanayi
25	Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünlerin imalatı
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
27	Elektrikli teçhizat imalatı
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
31T33	Diğer imalat; makine ve teçhizatın onarımı ve montajı
35T39	Elektrik, gaz, su temini, kanalizasyon, atık ve iyileştirme hizmetleri
41T43	İnşaat
45T47	Toptan ve perakende ticaret; motorlu taşıtların onarımı

49T53	Ulaştırma ve depolama faaliyetleri
55T56	Konaklama ve yemek hizmetleri
58T60	Yayıncılık, görsel-işitsel ve yayıncılık faaliyetleri
61	Telekomünikasyon
62T63	Bilgi teknolojileri ve diğer bilgi hizmet faaliyetleri
64T66	Finans ve sigorta faaliyetleri
68	Gayrimenkul faaliyetleri
69T82	Diğer iş sektörü hizmetleri
84	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik
85	Eğitim
86T88	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri
90T96	Sanat, eğlence, rekreasyon ve diğer hizmet faaliyetleri
97T98	Hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri; hane halkları tarafından kendi kullanımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve üretim faaliyetleri

Kaynak:

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IOTSI4_2018.